

MARIA VALKAMA

Länsimaisen historian retorinen tulkinta

Juhani Sarsila, *Melancholica. Poleemisia esseitä*. Tampere University Press, Tampere 2013. 346 s.

Tampereen yliopiston dosentti Juhani Sarsila on antanut uusimmalle kirjalleen nimeksi *Melancholica*. Osa teoksesta pohjautuu Sarsilan aiempiin teksteihin, osa on täysin uutta. Teoksen nimi ilmaisee tekstejä yhdistävän pohjimmaisen eetoksen. *Melancholican* eetosta ei sovi tulkita estetisoivaksi tunnelmoinniksi eikä sekoittaa *pathokseen* eli psykologisoida kaihoavaksi ruikutukseksi. Sarsilan tyyli, metodi ja ajatusten seuraanto ovat omaa laatuaan nykyisessä esseistiekassa ja vielä enemmän nykyisessä akateemisessa käytännössä.

Tieteelliseksi teokseksi *Melancholica* ei voi nykyään kutsua. Teos nimittäin koskee suoraan asioita ja tapahtumien historiallista merkitystä. Nykyuskottavaan humanistiseen käytäntöönhan kuuluisi, että ikään kuin kolmantena välikätenä referoidaan tiettyjä teemoja käsittelevää aikalais-tutkimusta. Teoksen painopiste ei ole

aineistojen objektiivisessa esittämisessä, huolellisessa erittelyssä ja kirjallisuusluettelossa, vaikka teksti todistaakin perinpohjaisesta oppineisuudesta. Sen sijaan *Melancholican* tekstit ovat täynnä näkemyksiä, painotuksia ja taidolla käytettyjä tyylikeinoja, joista teoksen maailmantunne välittyy. Epätieteellisyystoteamus tuskin loukkaa Sarsilaa, joka tiivistää nykytieteen todellisuuden seuraavasti: ”Mitä kauemmas elämästä tutkimus loittonee, sitä tieteellisemmäksi sitä kehutaan. Taas mestari liukuu hyvän matkaa rahan ja suhteiden rasvamaassa uraputkessa.” (97) Monesta näkökulmasta valotettu aikalaiden kritiikki on teoksen sattuvimpia (eli myös kipeimpiä) ulottuvuuksia.

Melankolinen eetos

Melancholican surumielisyys ei ole ensisijaisesti yksityishenkilön tai Sar-

silan sanoin ”individin” sureksintaa maailman menosta. *Melancholican* suru perustuu ajattelevan hengen ymmärrykseen aikansa autiudesta ja maailmattomuudesta. Kirjan kuvituksena on valokuvia roomalaisista ja kreikkalaisista raunioista, antiikin ja Kaukoidän veistoksista ja menetetyin maailman hahmoista. *Melancholica* tuntuu kuuluvan sekä antiikin maailmaan että nykytodellisuuteen, ja kaikkeen siltä väliltä; ehkä myös Kaukoidän ajatteluun. *Melancholicassa* Herakleitos, Julianus, Bruno ja Lenin elävät samassa maailmassa, vieläpä rinnakkain merkityksen tasolla.

Nykyistä länsimaista edistysihmistä Sarsila luonnehtii faustiseksi. Kuten Marlowen Faust, ihminen ei edes rajattomat mahdollisuudet saadessaan osaa toivoa muuta kuin ”rahaa, kanuunoita ja naisia – siis valtaa”. Mitä enemmän teknolo-

gisia mahdollisuuksia, negatiivista vapautta, kulutusvalintoja ja itseteoutuksen tilaa, sitä ahtaammalla on faustisen ihmisen henkinen vapaus, itsenäisyys, omaperäisyys ja tekojen merkittävyys.

Pessimismi on *Melancholican* väistämätön lopputulema, vaikka stoalainen kohtaloajatus lieventääkin sen lohduttomuutta. Faustinen lopun aikojen ihminen on henkisesti kutistunut kutistumistaan yhä kiihtyvällä vauhdilla ja likinäköistynyt kohtalosoikeaksi. Sarsila kritisoi miltei katkeraan sävyyn kehitysoptimismia ja tieteen tai kristinuskoksi naamioituvaa itsetyytyväistä keskinkertaisuutta ja pikkusieluisuutta. Toisaalta *Melancholicassa* on paljon tilaa myös sille, mikä kuuluu jo miltei menetettyyn maailmaan: esikuvallisuudelle eli *ethos*-ajattelulle. Sarsila kunnioittaa esikuvallisina hahmoina esimerkiksi ajattelun marttyyreita Giordano Brunoa, Aleksandrian yliopiston uusplatonistista naisprofessori Hypatiana, sekä luopioksi kutsuttua keisari Julianusta, joka pyrki palauttamaan vanhat jumalat kristinuskon rinnalle.

Historian tulkintaa

Ensimmäinen kokoelman essee käsittelee hämäräksi tai pimeäksi (*skoteinos*) luonnehdittua esisokraattikko Herakleitosta, jonka tuotannosta on säilynyt vain vähäinen määrä fragmentteja. Myös nykyinen käsitys Herakleitoksen hahmosta perustuu epämääräisiin, kaskumaisiin anekdooteihin. Ensisijaista esseessä onkin Herakleitoksen henkilön hahmottelu, ja tälle tehtävälle Sarsila alistaa Herakleitoksen tekstit. Kyseessä on epäajanmukainen, jo miltei unohdettu lähestymistapa: tekstien taustalle oletetun ihmisen tulkinta hahmona ja tämän hahmon *ethoksen* tulkinta. Myös Leniniä Sarsila tulkitsee retorisen komposition historiallisena toteutumisena: hän näkee Leninin elämän rakenteellisena kokonaisuutena, joka rinnastuu tämän puheiden retoriikkaan.

Stoalaisia käsittelevä essee *Melancholicassa* on tyylikäs ja erinomaisesti johdateltu, mutta tarjottu asetelma

on ylitiivistetty, ahdas. Tämä vaikutelma tosin johtunee suurilta osin lukijan tiedon ja lukutaidon summittaisuudesta. Silti tuntuu, että faustisen hengettömyyden, resurssista kilpailemisen ja selkäänpuukottelun (eli maailman menoon osallistumisen) ainoana vaihtoehtona on tarjolla *apatheia*. Se kuulostaa resignoituneelta tunnekyllymydelä, vaikka antiikin ajattelussa ja Sarsilalla ei sitä toki olekaan. Sarsila syyttää epikurlaisista linnoittautumisesta minkäänmiltään-tuntumattomuuteen, mutta nykykontekstissa tulkittu stoalainen tuntuu olevan yhtä haistattamattomissa kuin epikurlainen. Miksi kohtaloniskujen ei pitäisi tuntua; miksi mieli pitäisi säilyttää tyynenä kaikissa tilanteissa ja lakata sekä toimomasta että pelkäämästä? Tämä kuulostaa yllättävän paljon modernin ihmisen itsehallinnoinnilla, itseaiheutetulta henkiseltä puudutukselta. Sarsila tuntuu kylläkin tunnistavan tämän yhdistäessään Senecan moderniin arvovapaaseen positivismiin.

Poleemisuutta

Stoalaisia vastaan Sarsila asettaa kristityt, joita hän tuntuu pitävän länsimaiden rappion perimmäisenä syynä. Kehittely on retorisesti moitteeton ja motivoitu, mutta siitä huolimatta hyperbolinen yleistys tuntuu kohtuuttomalta. Kunnon pessimistin ei tulisi olettaa, että vuosituhantinen massakulttuuri olisi ollut olennaisesti parempi, vaikka vallassa olisi ollut paras mahdollinen oppi (stoalaisuus). Pikemminkin pessimisti olettaisi, että opit olisivat olleet toiset, mutta joutuneet yhtä lailla riidellyiksi ja vääristellyiksi; ihmiset olisivat joka tapauksessa sotineet, rääkänneet ja puukotelleet toisiaan selkään; perustelut olisivat olleet muodollisesti hiukan toiset. Augustinus opetti, kirjoitti ja myös eli vähintään yhtä hyvin kuin Seneca. Kristinuskon perustavaa eetosta ja oppia ei voi vaatia tilille siitä, että sitä vääristellään pahoihin tarkoitukseen sopiviksi.

Jokunen mutkien suoristus jää epäilyttämään myös Herakleitos-

esseessä. Herakleitos tunnetaan ilmeisesti sekä elämänsä että tekstiensä ansiosta muutoksen ja ristiriitojen filosofina. Tunnettuja ovat fragmentit jousen ja lyyran vastahakoisesta harmoniasta, sopusointuisesta ristiriidasta ja jatkuvasta, kuitenkin yhden Mitan ja *logoksen* mukaan tapahtuvasta muutoksesta. Herakleitos onkin Hegelin dialektiikkakäsityksen ja luultavasti kaiken länsimaisen aidodialektisen ajattelun perusta. Sarsila kuitenkin tuntuu syyttävän Herakleitos-hahmoa ristiriitaisuudesta: tämä ei elänyt oppiensä mukaan. Ikään kuin meillä edes voisi olla riittävää käsitystä Herakleitoksen oppien kokonaismerkityksestä, saati siitä, kuinka elää niiden mukaan.

Jos kaikkea liikuttaa ristiriita ja ristiriita sisältyy myös kauneimpaan harmoniaan, ei ole perustetta vaatia kovinkaan yksioikoista vireiden, sävyjen, mielentilojen ja toiminnan yhteensovittamista. Toisaalta Sarsila kertoo joidenkin antiikin kommentaattorien arvelleen, että Herakleitos kirjoitti tahallaan ristiriitaisesti: ”Tarkoitus oli saattaa ymmälleen ne ihmiset, jotka osaavat lukea mutta eivät tajua totuutta sanojen takaa; heiltä puuttuu taito tulkita, *hermeneutiikan* taju.” (16) Tällaista tulkinnan taitoa Sarsila itsekin edellyttää lukijaltaan.

Historia kompositiona

Tulin juuri listanneeksi kaiken, mistä luulen olevani eri mieltä kuin *Melancholica*. Saatan tulkita huonosti. Se suotakoon anteeksi, koska kaikkea muuta kirjassa osaan ainoastaan ihaila. Kaikessa pessimismissäänkin *Melancholica* on ennen kaikkea nautittava, ilahduttava ja valaiseva kirja. Sarsilan jakamat, antiikin retoriikan ydinkohtiin (*ethos*, *pathos*, *logos*) perustuvat murskakritiikit ja lakoniset tiivistykset ovat hultvattomia. Esimerkiksi Jostein Gaardnerin *bestselleriä Sofian maailma* Sarsila luonnehtii ilmaisutyylisiä riippumattomaksi ”’action’-paatokseksi”, joka kuivuu käsiin vailla elävää kosteutta (lat. *humor*; 272–273).

kirjat

Melancholican hahmot Herakleitoksesta Leniniin eivät ole skolaa-risti tulkittuja filosofinpäitä eivätkä kenties historiatieteen kannalta oikeaoppisia, mutta eläviä ja ilmaisuvoimaisia ne ovat. Sarsilan teos osoittaakin hänen ajattelevan (Carl Grimbergin tavoin), että epäperäisetkin anekdootit ja kaskut paljastavat hahmon *ethoksen* paremmin kuin suuri määrä faktoideja (esim. 77–78). Sarsila tekee häpeilemättä valtavia yleistyksiä ja kärjistyksiä, jotka ovat kaukana objektiivisuuteen pyrkivästä täsmällisyydestä. Nämä hyperboliset mutkien suoristukset ovat kuitenkin varsin hahmokkaita. Monesti *Melancholica* toimii, kuten hyvän retoriikan kuuluukin: se opettaa, viehättää ja koskettaa.

Lukija kompastuu aluksi vää-

jäämättä moniin Sarsilan teoksen luonteenomaisuuksiin: hienoiisiin sävynvaihdoksiin, kolmatta vuosituhattaan elävän retoriikan perinteestä omaksuttuihin tyylikeinoiniin ja ennen kaikkea ironisen rekisterin monitulkintaisuuteen. *Melancholican* ydinajatusta ei voi useinkaan lukea suoraan kirjan muodollisesti väittävistä lauseista. Sarsilan väitteet eivät ole väitelauseruotoisia eivätkä ainakaan argumentatiivisia vaan sisältyvät tekstin *ethokseen*, jota ei ole helppo tulkita yksiselitteisesti. Retorisesti tehokkaan ja helppokäyttöisen kliimaksin sijasta *Melancholican* tekstit päättyvät monesti kuin leikaten. Ajatusten loput jäävät avoimiksi ja asioille annetut arvot ratkaisemattomiksi. Teos siis kielletty tarjoamasta suljettua ja sellai-

senaan omaksuttavaa kokonaisuutta. Se vaatii tyyli- ja painoisuudestaan huolimatta lukijaa arvioimaan itse sisältöä, tulkitsemaan arvoja ja ajattelemaan sanotun kokemuksellista todenperäisyyttä.

Melancholica ei nimittäin edes yritä olla tutkimus tai varsinkaan tutkielma niissä merkityksissä, jotka sanat ovat saaneet nykytieteissä. Kirjan retoriset ja kompositionaaliset ansiot ylittävät sen tieteellisen pistearvon ja tuottavuuspotentiaalin. Pitkän akateemisen elämän (*oxymōron*) elänyttä Sarsilaa tämä tuskin haittaa. Teos on ajattelua ja kanssa-ajattelua, joka tuo historian hahmot ja aatteet vähintään yhtä lähelle kuin nykykulttuurin. Niin kauan kuin rauniot puhuttelevat tulkitsijaa, perikato ei ole käsillä.